

Kunnskapsformidling for Folk Flest

I den seinere tid har temaet **formidling** vært i fokus i arkivmiljøene både på nasjonalt og internasjonalt plan. I kjølvannet av ABM-utvikling her til lands, har det oppstått en diskusjon i arkivmiljøet om forholdet mellom formidling av arkiv og tilgjengeliggjøring/ tilrettelegging av arkiv og hva som er arkivenes rolle i den sammenheng. . Jeg synes denne diskusjonen er både nødvendig og interessant, om enn med noe dramatiske overtoner. Formidlingsleiren og tilretteleggeseleiren vektlegger forskjellig, men jeg opplever det som helt marginale forskjeller. For som noen allerede har sagt i debatten her, er det vel slik at uten å tilrettelegge, kan en heller ikke formidle. Jeg vil ikke gi meg i kast med å diskutere hvem som har rett og galt, men komme med egne synspunkt på hva jeg mener må til for å synliggjøre Arkivet i triumviratet ArkivBibliotekMuseum(s)-utvikling.

Det er et helt reelt hjertesukk at den egentlige problemstillingen dreier seg om noe så elementært som økonomi. Om å få penger fra ABM-U sin pengesekk til forskjellige formål. Den politiske målsetting er selvfølgelig å få ArkivBibliotekMuseum til å samarbeide om å spre sin kunnskap til Folket. I seg sjøl er dette godt tenkt, men De Tre som skal samarbeid har forskjellige måter å nå ut med sin kunnskap på, og det er vel ikke til å komme forbi at det å måtte forandre på godt innarbeidete metoder er vanskelig for alle parter. Spenningsfeltet mellom faggruppene fører til uenighet og diskusjon. Den skal vi hilse velkommen.

Den visuelle metoden

Museum kjenner alle til. For de fleste er museumsbesøk en hyggelig familieaktivitet, kjekt på regntunge høstsøndager. Et sted både barn og foreldre - eller besteforeldre - på ubekymret vis kan ferdes fritt og ” alle var enige om at det hadde vært en fin søndag” som vi skrev i skolestilene våre. Stort sett ser man på noe. Synsopplevelse med former og farger går vanligvis rett hjem for de fleste. Derfor er museer vanligvis så attraktive. Det er gir både hygge og kunnskap. Det er lett å vise gjenstander i ugjennomtrengelige montre, uten å sette alt for mange ubehagelige spørsmål på dagsorden. Der kan man se på gamle gjenstander på betryggende avstand, uten å måtte reflektere over handlinger og menneskers befatning med gjenstanden. Derav oppstår nostalgi. Ølboller fra Indre Sogn forteller ikke om fedre og ektemenns ofte lettvinde omgang med innholdet. Falmet vevnad fra Tyrifjord forteller ikke om trælete fingrers kamp med ullgarnet. Åket fra Hardanger sier ingenting om smerten i skuldrene til den som bar. Brukskunst heter det nå, og er høyt skattet. Nødvendig arbeid for å skaffe seg husgeråd, var det den gangen. Vi studerer gjerne skjønnheten i utforming av stavkirker og utsøkt fargespill og penselføring i rosemalingstradisjonen. Så sier vi, ”tenk at de kastet det!”. Våre besteforeldres generasjon kastet både åket og manglebrettet med glede fordi det var forbundet med slit, arbeid og krøket, vonde rygger. Ikke nostalgi eller kulturskatter. Kastet kobber og messing og fikk plast på kjøkkenet, linoleum på gulvet og huntonittplater på veggen. Kjærkomment for enhver husmor som til nå hadde pusset alt metallskrotet, ligget på kne og skurt alle tregulvene og forsøkt etter beste evne å holde reint i kroker og kriker av snirklete treverk. Åh, så mye lettere livet ble for dem! De fikk til om med tid til å gå ut i arbeid og å delta i samfunnsdebatten! Vår generasjon ser på kastingen med ublide øyne og kritiserer dem som ville kvitte seg med det som var forbundet med slit, arbeid og kanskje nedverdiggelse. Så sier vi med vår tids hovmodige allvitenhet, ”så flinke de var før” og ” så synd at de kastet”, uten å forstå hvorfor de kastet. I dag sier vi ”så forferdelig ” med tanke på for eksempel det 1970-talls brutalistiske Rådhus i Bergen eller våre enkle ’60-tallsmøbler. Er det noen som har en god forklaring på hvorfor vår hypermoderne minimalistiske stil går ’50-tallsfunksjonalismen en høy gang i popularitet?

Museumsgjenstanden i seg selv er unik og ugjenkallelig. Det må enten en ulykke, tidens tann eller en bevisst tanke til for at den skal forsvinne. Håndtverkeren er borte for lenge siden og bruksområdet er gjerne forsvunnet på grunn av vår tids tekniske dappedutter.

Museumsgjenstanden mangler en viktig dimensjon selv om den er håndfast, synlig og tydelig i form. Den mangler kontekst.

Bibliotek – lesemetoden

Det er klart at det går an å sette ord til gjenstanden og skape en forståelse av den. Vi kan lese om den, men bare hvis vi er interesserte nok til å gidde å finne bøker som handler om emnet. Da har vi gjerne en ide om hva vi vil vite. Så vi må skaffe oss en bakgrunnskunnskap allerede før vi oppsøker biblioteket for å be om faglitteratur om treskjæring på 1800-tallet. Her kommer interessefeltene inn. Det kan være produksjonsmetoder. Det kan være bruksområder som ikke ligger opp i dagen. Eller det kan være hvordan gjenstanden påvirket omgivelsene sine. Dette er den forskermessige bruken av biblioteket. Men det er ikke slik at de fleste av oss er interessert i konteksten til ølbollen fra Indre Sogn, men de fleste kjenner bibliotekets funksjon, vet hva som finnes der og hva det kan brukes til. Det er ikke først og fremst faglitteraturen som for barn og unge til å oppsøke biblioteket. Men Biblioteket har hatt behov for å befeste seg som kulturinstitusjon - eller kulturmøteplass- for ikke å drukne i museums- og samlingsutstillinger. Bare se på målsettingen til § 1 i Lov om folkebibliotek.

§ 1. Målsetting

Folkebibliotekene skal ha til oppgave å **fremme opplysning, utdanning og annen kulturell virksomhet gjennom informasjonsformidling** og ved å stille bøker og annet egnet materiale gratis til disposisjon for alle som bor i landet.

Det enkelte bibliotek skal i sine tilbud til barn og voksne legge vekt på kvalitet, allsidighet og aktualitet.

Virksomheten skal være utadrettet, og tilbudene skal gjøres kjent.

Folkebibliotekene er ledd i et nasjonalt biblioteksystem.

På biblioteket blir det gjerne stelt i stand barneaktiviteter, som eventyrlesning, kanskje et dukketeater eller annen opptreden for å underbygge det litterære. Det finnes barnelitteratur, billedbøker, faglitteratur og skjønnlitteratur, poesi og prosa, tegneserier, musikk, video og CD'er. Alt dette er former for **informasjonsformidling**. Gjennom opplevelse, gjennom øyet og gjennom øret.

Bøkene er produsert av forfatteren – ikke bibliotekaren - og inneholder en skjønns- og standsmessig utplukket kunnskap som forfatteren har interesse av å gi videre; som musikeren ønsket å utgi; eller som kunstneren vil legge vekt på, som form og farge. En håndverker vil kanskje legge vekt på produksjonsmetoden eller skjæreredskapen. Kildekritikk er viktig for å finne ut hvilket valg forfatteren har gjort. Ett element i kildekritikken av tradisjonell forskning, er at det har skjedd mye som aldri ble skrevet ned. Metadataene – eller skriften mellom linjene – er borte.

Kildegrunlaget i arkivene

Arkivloven sier:

§ 1. Føremål.

Føremålet med denne lova er å **tryggja arkiv som har monaleg kulturelt eller forskingsmessig verdi** eller som inneheld **rettsleg eller viktig forvaltningsmessig dokumentasjon**, slik at desse kan **verta tekne vare på** og **gjorde tilgjengelege** for ettertida.

Arkivloven har mye bra i seg, den. Den snakker masse om bevaring, kassasjon, arkivdanning, avlevering, magasiner og men denne lovteksten sier ikke ett ord om formidling. Problemet er at den ble antikvarisk før forskriftene kom slik at loven kunne tre i kraft. Det gjør at den er rommelig i lovteksten, blir fryktelig detaljert i forskriften, og kommer selvfølgelig aldri inn på problemstillingen om formidling. Men heldigvis er der slik at en lov ikke er banket fast, men kan forandres. Hierarkisk struktur og proveniensprinsippet er begreper som ikke finnes i museenes og bibliotekenes databaser. Ordningsmetoden gjør det umulig for en arkivbesøkende å gå i arkivet å lete etter noe. Når Arkiv skal konkurreres med Bibliotek og Museum (ABM-U), må det flettes inn noe om formidling i Arkivloven slik at arkiv kan knyttes til aktiv formidling i tillegg til de reinte arkivfaglige gjøremålene.

Arkivene består av skrevne kilder, oppstått som ledd i en virksomhet og satt sammen i en helt annen form enn bibliotek. De kan være av offentlig eller privat art. Er de kommunale, vil hvert eneste dokument i arkivet være en dokumentasjon på hvordan livet utfolder seg i denne kommunen. Kommunearkivene vil ha gammelt materiale som er høyst aktuelt også i dag og som vi kan dra nytte av i samfunnsutviklingen. Ved siden av skatte- og ligningsmateriale, er skole- og helsevesen det som utpreger seg som mest som samfunnsdannende. Utviklingen av disse sektorene har vært – og er fremdeles - av største betydning for oss alle, og er like viktige og aktuelle for vår generasjon som for dem som kommer etter oss. For å bruke arkivkilder av denne typen kreves det en forholdsvis stor forkunnskap. De som skal bruke materialet må vite hva de skal ha det til. Hvordan det skal brukes og hvilken målgruppe materiale skal rettes inn mot. Når vi i arkivene ordner, katalogiserer og tilrettelegger arkivmateriale har det tradisjonelt vært myntet på forskere fra universiteter og høyskoler. Mang en forsker har vårt arkivmateriale som kildegrunnlag og det er ikke få hovedfagsstudenter som har svettet over protokoller og korrespondanse og blitt veiledet i bruk av materiale på vår lesesal. Den delen av arkivrollen skal vi selvfølgelig holde fast ved, og det burde være plass for å søke midler hos ABM-U til ordningsprosjektet. Det er nødvendig at noen stikker hodet dypere ned i en problemstilling. I tillegg til dette må vi kunne tilrettelegge for at allmenheten fatter interesse for arkiv og historie. Det er skattepenger som finansierer herligheten, så de som betaler inn vil etter hvert forlange å få noe ingen. Hva vil de ha? De vil at arkivet skal fremstå som museum. Gi kunnskap på en grei og enkel måte om emner som kan være av interesse for de fleste.

Hvor er produktene av forskningen.

Men hvor er produktene? I kjelleren på Universitetet i Bergen ligger det hauger av dem. Tilfaller all denne viten samfunnet, menigmann, elever, politikere, byråkrater eller andre grupper mennesker som kunne ha behov for kunnskapen? Jo, selvfølgelig finnes de på bibliotekene, og riktig nok etter hvert på internett, men hvor mange vil tenke på det dersom de ikke hadde en unik interesse? På biblioteket finnes det dessuten langt mer lettleselig og fengende tekster og fargesprakende omslag enn det som preger en vitenskapelig avhandling.

Bergen Byarkiv har akkurat flyttet i nye lokaler. Med et trangt kommunebudsjett, hvor skoler og sykehus og offentlige bygg lider felles vanskelige på grunn av pengemangel, har våre politikere gått til det skritt å gi byen ett nytt, feiende flott byarkiv. Betalt med skattebetalernes penger. De som betaler for dette, vil etter hvert forlange å få noe ingen. De fleste vil ha enkel og grei kunnskap om emner som er av almen interesse. Om ting som rører seg i tiden, eller om eldre dagers hendelser. Som om de besøkte et museum en søndag. *Underholdningsverdien* blir viktig for å holde interessen oppe. Men det går ikke an å stille ut et dokument og skape interesse rundt innholdet uten at det må det være noe mer. Noe som kan virke gjenkjennende, noe som kan få fantasien eller nostalgien til å sette seg i sving. Noe som griper en.

Nå skal vi ikke underkjenne Riksarkivaren helt. Arkivverket har kommet med Arkivdagen og oppfordret til utstilling om forskjellige emner. Uten det sparket i baken hadde vi sikkert ikke kommet til startgropen på formidlingsdebattet en gang. Og uten orden på papirene ville det ikke vært noe å lage utstilling av. Det fikk vi i hvert fall erfare med Arkivdagen i 2002 hvor vi hadde et samarbeidsprosjekt mellom IKAH, Fylkesarkivet i Hordaland og Bergen byarkiv. Det het "Mat må vi ha" og tok for seg matlaging, mattradisjon, mat for rike og for fattige, fremvekst av folkekjøkken, skolefrokost med mer. Dokumenter og foto om mat, både fra private og kommunale arkiver ble brukt. Tatt ut av sine respektive arkivsammenhenger og satt sammen til noe helt annet. En plakatusstilling. Selv den vill ha blitt for tynn uten krydder. Det ble supplert med tre forskjellige foredragsholdere. En antropolog snakket om "innvandreremat", en ernæringsfysiolog snakket om "tradisjonell speking av sild". En forfatter snakket i mer prosaisk form om "mors kjøttkaker". Veldig arbeidskrevende å få alt til å klaffe, en klar utfordring for kreativiteten til alle som deltok. Uten ordnete arkiver ville det være umulig å få det i stand. Var den godt besøkt på en ellers hektisk lørdagsettermiddag, alt vårt arbeid til tross? Den var i hvertfall en av våre best besøkte. Kanskje mest fordi vi i tillegg til oppskrifter og dokumenter, hadde engasjert en yrkesskole hvor elever fra kokk- og servitørlinjen stilte med en gratis søndagsmiddag som de fleste bergensere har et forhold til. Nemlig sosekjøtt m/ poteter og kålstuing og sviskekompott m/ fløtemelk til dessert. Kaffe og kaker etterpå. Det gjorde susen. Dette var ett eksempel på hva som må til for å synliggjøre et arkivmateriale i forhold til det å stille ut en suppeskål i en monter. Hadde vi hatt mulighet og ressurser til å ha slik utstilling hver lørdag, slik som museene har, ville om ikke annet enn søndagsmiddagen trekke publikum, og gjennom den ville arkivenes mangfoldighet, og kunnskapen som er gjemt i dem, ha blitt kjent for mange sultne mennesker.

Formidling av helse- og sosialmateriale

Et annet materiale som det vil bli mye fokus på fremover, og som vi nå bare ser begynnelsen av, er dokumentasjon på egne liv. Tiden da folk led i stillhet, fant seg i ydmykelser og øvrighetens moralistiske pekefinger er over. Nå vil Folket vite. Jeg vil vite hvorfor mitt liv ble som det ble. Jeg vil vite hvorfor jeg kom på spesialskole. Hvorfor jeg måtte lide meg gjennom et liv til spott og spe. Hvorfor fikk jeg ingen utdannelse. Hvorfor kom jeg på barnehjem. Hvorfor skal alt være så hemmelig. Hvem bestemte?? Tusen spørsmål om egne liv. Hvordan skal vi forholde oss til slik informasjon? Selvfølgelig skal vi gi den dokumentasjonen og den hjelp til enkeltpersoner som ligger nedfelt i lovverket og som de har rett og krav på.

Men kan vi gjøre mer for å informere om den kunnskapen vi har? Vi som jobber med administrasjonshistorie hver eneste dag, har en unik kunnskap om hvordan samfunnet vårt har utviklet seg og hvordan det fungerer. Langt bedre enn forskeren, for ikke å si menigmann.

Jeg var nettopp på en skole og veiledet i en gren av vår virksomhet, moderne arkiv, eller arkivdanning som det heter på fagspråket. Forskjellen mellom min foreldregenerasjon og dagens ungers, er at før stolte foreldre på at skolen visste hva den gjorde. Ettersom tiden har gått, folk flest har fått en høy utdanning og vet at de har rettigheter, kommer foreldre og forlanger en del ting på vegne av sine håpefulle. Hvilken skolebøker bruker dere? Hvorfor bruker dere så lite alternative pedagogiske virkemidler? Kan dere gjøre sånn? - og hvorfor gjør dere slik? De legger seg opp i ting. Så har vi den andre siden av skolens nye rolle som er å ta seg av barn som av ulike grunner ikke har det så bra. Selvfølgelig forferdelig forstyrrende og masete for skolene og lærerne som får en helt annen rolle i elvens liv enn de hadde før. Folk flest er fryktelig mye flinkere enn de var for noen 10-år tilbake, selv om det mases om dårlige elever. Hva er de dårlig i? Jo, de er dårlige til å adlyde, og flinke til å spørre! Utidig, er det!

Hvorfor fokuseres det så mye på det negative. Uro i klassen, dårlige karakterer, vanskelige elever, lite penger, you name it. Kunne arkivet med sitt mangfold av dokumentasjon på skolegang og helseutvikling vært med på å snu dette sytet? Kan vi ved å formidle gjennom dokumentasjon om skole- og helseforhold, koblet sammen med folks egne fortellinger og opplevelser, gjerne krydret med en morsom sammenstilling fra vår side? Det er bare å la kreativiteten blomstre. Bruke folk som kan.

Jeg er sikker på at med våre private og offentlige arkiver, med våre kunnskaper og dokumentasjon, sammen med utenforstående folk både fra B&M-siden i formelen ABM-U, litt penger fra formelen og kanskje med et interessert næringsliv eller yrkesgrupper, ville kunne brakt flerdimensjonal lærdom ut til folk . Jeg kan på det sterkeste anbefale vår siste nettutstilling som spant rundt temaet Eksplosjonsulykken i 1944, for 60 år siden. Vår utstilling ble til i et samarbeid med dem som hadde opplevd tragedien. Fortellinger om krigens redsler og ettedønninger fortalt av dem selv, foto fra egne samlinger. Vi spanderte kaffe og kaker og film.

Er det vår jobb

Skal vi gjøre det? Drive med formidling i større stil, mener jeg. Er det vår jobb? Er det faglig sett riktig? Hva om vi ikke gjør det?

Vi skal gjøre det fordi det er vår plikt å spre vår viten både gjennom å tilrettelegge for, så vel som å formidle kunnskapen.

Det er vår jobb, fordi vi er den eneste yrkesgruppen som kan dokumentere fortid og nåtid og se utviklingen i sammenheng. Vi har et ansvar for å spre viten.

Ut fra et arkivfaglig synspunkt ser jeg ingen motsetning mellom å tilrettelegg for bruk av arkivene for forskere og samtidig drive med mer utradisjonell virksomhet rettet mot Folket. Vi mål formidle kunnskap fra våre arkiver gjennom så mange kanaler som mulig. Ved å sy sammen noe som folk vil være interessert i ut fra viktige samfunnsmessige diskusjoner, gjerne i form av tradisjonell utstillinger eller i nettsammenheng. Dette må til om arkiv blir gjort synlig. Som ølbollen jeg har snakket om tidligere.

Da kan det kanskje bli noen kroner fra ABM-Utvikling sin pengesekk og kanskje fra noen andre sine sekker også.

Jeg ser virkelig frem til å ta i bruk de virkemidler som er mulig for å spre kunnskap i ny drakt til Folket. Kunnskap med glede og kreativitet, til ettertanke i vår travle hverdag og som input i samfunnsdebatten. Revolusjonært? Tja, men hva så.....

Så står det å lese hos De Kulturhistoriske Samlinger i Bergen: ”
Uten fortid, ingen fremtid!”

Og det kan vel være mye rett i det...?

140104
Marit Haugland
Bergen Byarkiv